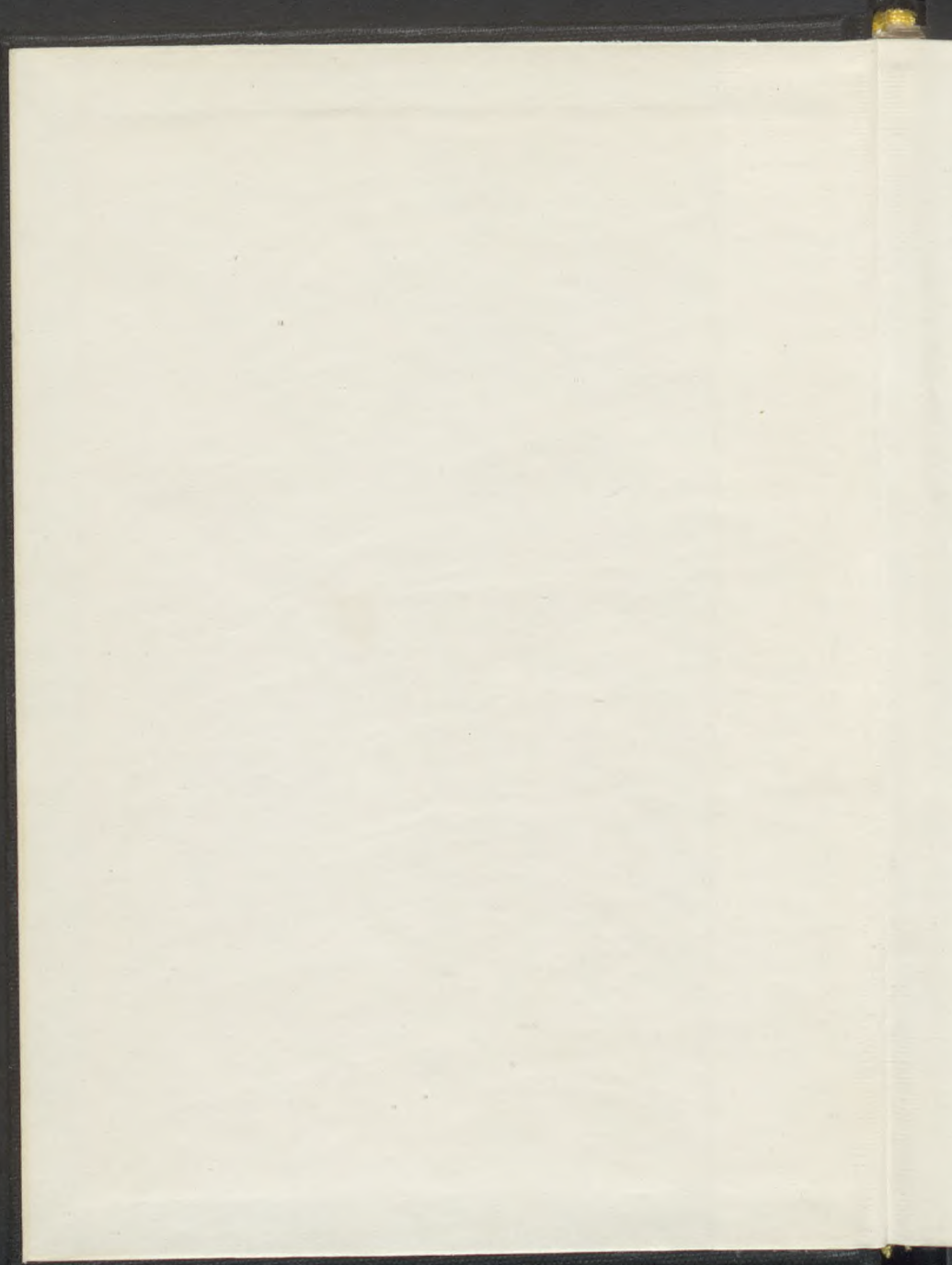
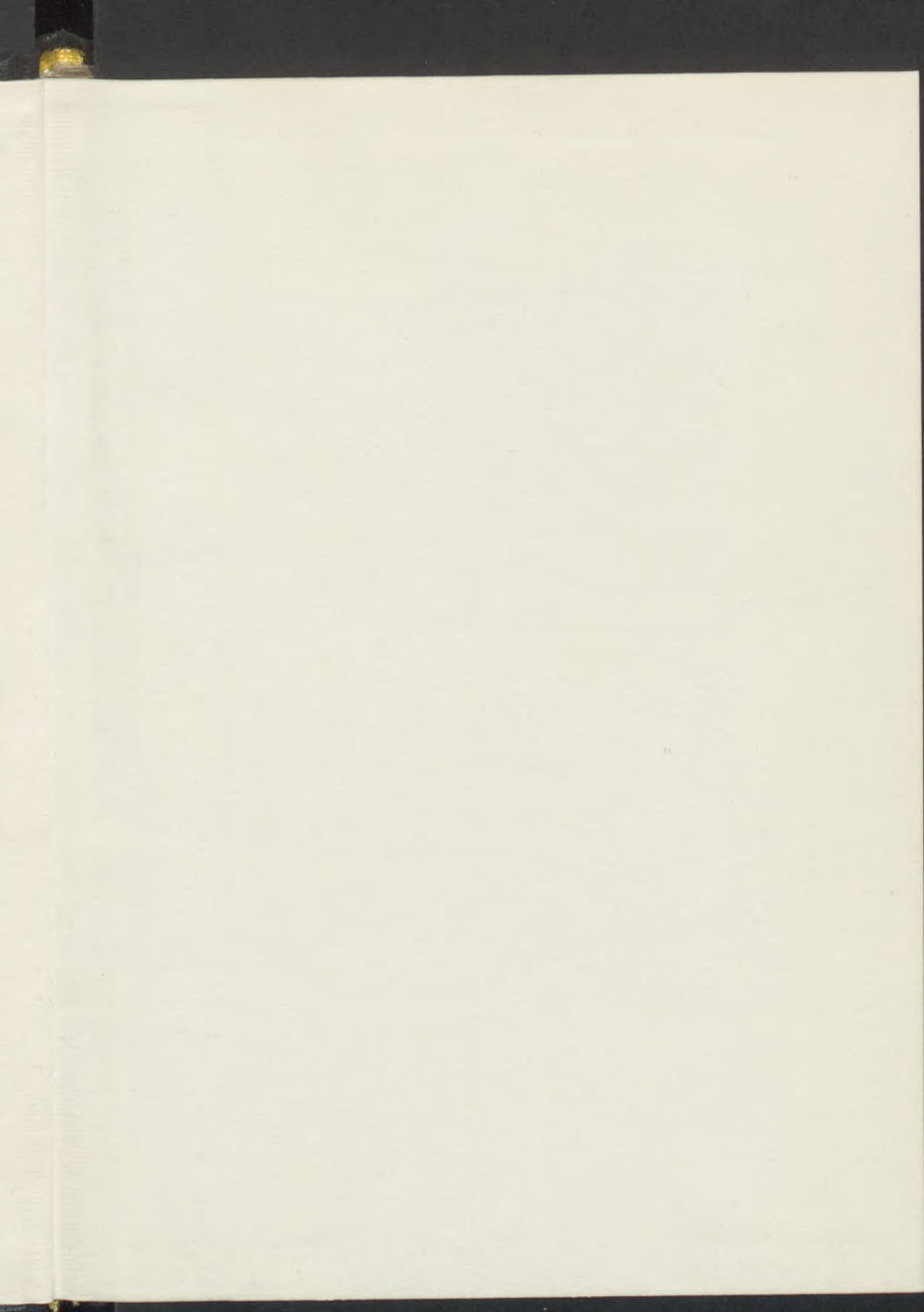

.....
10.178 OS ZK
.....
19-20
.....

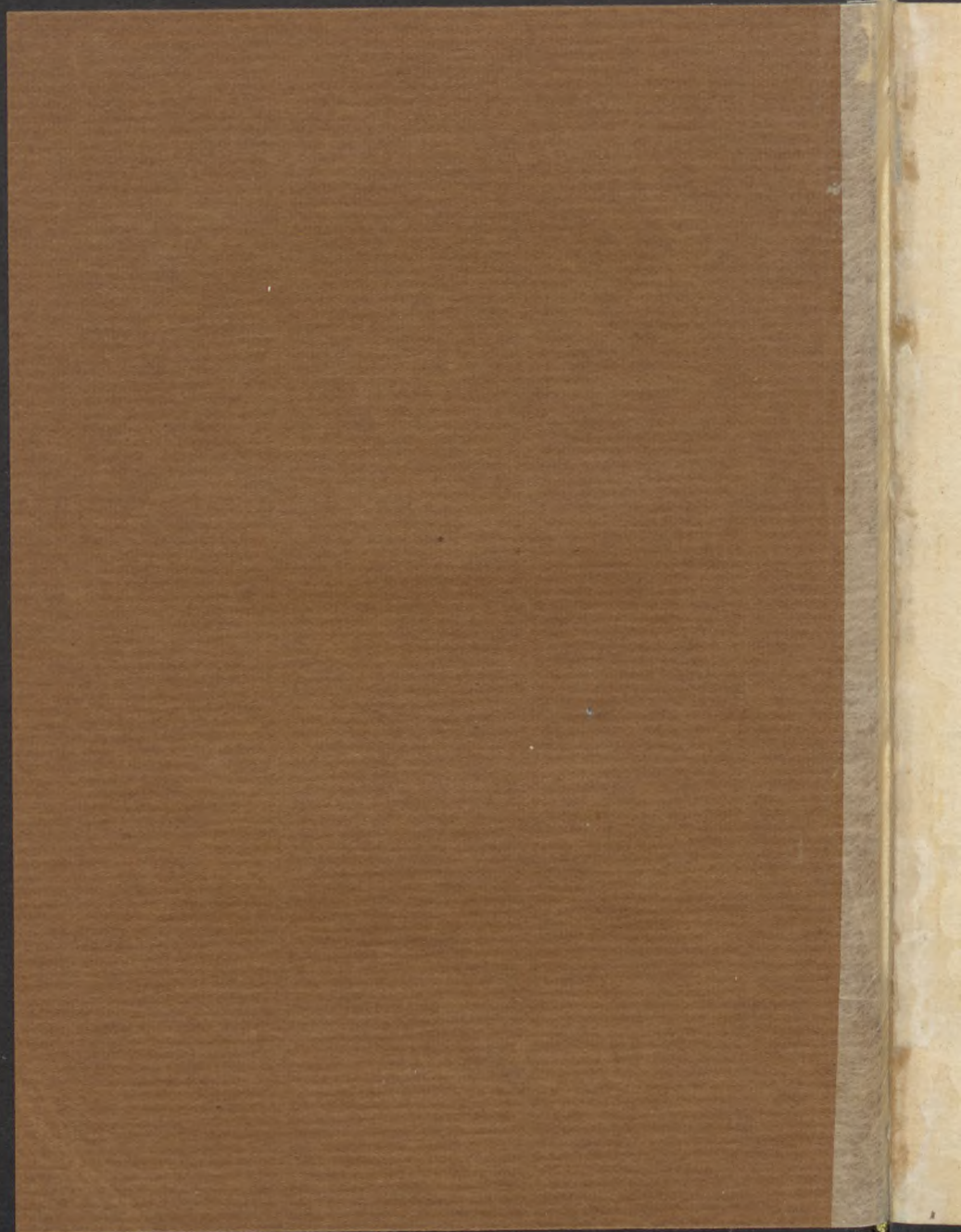
0.178
49-20

MAGYAR MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR
SZERKESZTI: BÁLINT JENŐ

RABINOVSKY MÁRIUS:

DAUMIER

MAGYAR MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR

SZERKESZTI: BÁLINT JENŐ

KRITIKA-SZEMELVÉNYEK:

A szegényes magyar művészettörténeti irodalom jelentős gazdagítójának ígérkezik a Magyar Művészeti Könyvtár most megindult sorozata.

Az Újság.

Örömmel kell üdvözlönnünk azt a most megindult művészeti-irodalmi vállalkozást, amely a Magyar Művészeti Könyvtár nevét viseli homlokzatán.

Nemzeti Újság.

Izléses kis kötetekben, kiváló magyar esztétikusok, kritikusok és művészettörténészek írják könnyed stílusban, e mellett megbízható tudományossággal, főmőren a monografiákat. A szöveghez jól válogatott, dús illusztrációs anyag is járul.

Budapesti Hírlap.

Szebb emléket aligha állíthatott a művészetekkel foglalkozó irodalom Réti tanulmányánál.

Nemzeti Újság.

... Réti és Szentiványi tanulmánya feltétlen nyeresége a magyar művészeti irodalomnak.

Budapesti Hírlap.

Szentiványi Gyula Barabás-essay-je jó és hű képet nyújt a magyar biedermeier festészet rokonszenves mesteréről.

Magyar Újság.

A gyűjtemény egyik füzeté Vaszary Jánossal foglalkozik és szerzője Bálint Jenő, aki a lelkiismeretes esztétikus gyönyörűségével és aprólékosságával mélyed el érdekes témájában, Vaszary mozgalmas és háborgó művészetének magyarázatában.

Az Est.

... El tudom képzelni, hogy ötven év múlva a fiatal szemlénaristának ezt a könyvecskét nyomják a kezébe. Magyar Művészeti Élet 1925 körül: Vaszary János. Bálint Jenőnek ez a kis Vaszary-studiuma legjobb írása. Oly elevenességgel állítja elének Vaszary alakját, hogy az a valódiság áttűző erejével hat.

Nyugat.

...Gauthier korának legkiválóbb műkritikusa volt, így tehát különösen érdekel bennünket, hogy mi volt a véleménye Zichyról.
Az Est.

*

Theophil Gauthier szinte klasszikus írásának első magyar fordítása ez.
Magyar Hírlap.

*

A magyar művészeti irodalom igen komoly, szép és élvezetes művel gyarapodott. A kitünő képzettségű művészeti író, dr. Ybl Ervin *Donatello* című művével.
Az Est.

*

Ybl Ervinnek ez a tanulmánya legiava írásai közé tartozik. Munkáján meglátszik az, hogy teljes részletességgel ismeri a Donatellora vonatkozó kutatás összes eredményeit.
Magyar Újság.

Eddig megjelent munkák:

- 1— 3. szám. *Ybl Ervin*: Donatello I.
- 4— 5. " *Szentiványi Gyula*: Barabás Miklós
- 6— 7. " *Réti István*: Hollósy Simon
- 8— 9. " *Bálint Jenő*: Vaszary János művészete
- 10—12. " *Ybl Ervin*: Donatello II.
- 13—14. " *Th. Gauthier*: Zichy
- 15—18. " *Ybl Ervin*: Donatello III.
- 19—20. " *Rabinovszky Márius*: Daumier
- 21—22. " *Vámos Ferenc*: Lechner Ödön I. \ Sajtó
- 23—24. " *Vámos Ferenc*: Lechner Ödön II. \ alatt

Egy-egy szám ára P —80, díszes vászonkötésben P 280; bibliofil darabja P 4—; előfizetés 24 számra P 16—. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest IV., Váci-utca 85. Telefon: József 418—55.

MAGYAR MŰVÉSZETI KÖNYVTÁR
SZERKESZTI: BÁLINTJENŐ

19—20. SZÁM

A M I C U S K I A D Á S
1927

DAUMIER

26

ÍRTA:
RABINOVSKY MÁRIUS

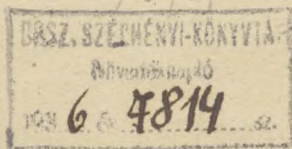
A M I C U S K I A D Á S

1927

2R

37161. — Budapest, Athenaeum.

10. 178/19-26

A XIX. század legnagyobb művészeit Franciaország adja az emberiségnek. A XIX. század második harmada szellemének senki sem formált intenzívebb szemléletességgel testet, mint Daumier. Nemcsak azért, mert Daumier, a rajzoló, megteremtette kora ember típusait, hanem főleg azért, mert a kort mozgató szellemi tényezők művészetében szemléletesen öltének testet.

Az 1830-i forradalom Lajos Fülöpöt, a „polgárkirályt“ ültette trónra. A nagy tettek láza, mely a napoleoni kort fűtötte volt, az utolsó 15 év alatt alaposan lelohadt ugyan, de azért ott élt még a lelkek mélyén. A reakció, mely a Bécsi béke után egész Európát lidércként megülte, a temető csendjét teremtette meg a kifáradt népek között. Gazdaságilag ez az idő (1815-től 1830-ig) a lassú reorganizációs munka ideje volt. Ekkor vert Franciaországban anyagilag is gyökeret a kisburzsoázia, melynek egyetlen vágya a nyugalom, a békés vagyongyűjtés lehetősége volt. A józan, kis, olcsó, de szolid örömeknek élő nyárspolgárság Európaszerte a kor egyik lényeges mozgatója. De ott

lázadozott az emberek egy részében a kielégületlenség, melyet a sivár jelen keltett. Az anyagi korlátozottság, a szellemi bilincs robbanásig hevítette a kedélyeket. A szerény, kicsiny célokkal megelégedő józanság és a nagy cselekedetek, a mélyen-szántó élmények utáni vágyak összelütközéséből keletkezett a *romantika*. Minden, ami távoli — akár időben, akár térben — ami rendkívüli, ami új volt, nosztalgiásan vonzotta a lelkileg hontalanokat; mindenütt új hazára reméltek találni. De az élet józansága, a lehetőségek csekélysége megkötötte, ellankasztotta az erőket. A romantika a nagy elhatározások, a kítörő és lelohadó lelkesedések, az elmaradó eredmények kora.

Meg-megmutatkozik ugyanakkor — *aláramlatban* — már az akarat, hogy a nyárspolgáriság kicsinyességétől menten, a kirobbanó vágyak féktelenségét legyőzve, új alapokon lehessen építeni.

A romantikának jellegzetes vonása volt, hogy látta és bírálta önmagát és nevetségesnek tünt a maga rendkívüli vágyaiban és a kivitelén való megbicsaklásában. Így keletkezett az öngúny művészete, az irodalomban mint szatíra, a képzőművészetben mint karikatura. A karikatura gúnyolódó kritika az emberi fogyatékosságok felett. A karikatúra kiemeli azt, ami fonák, ami hazug, ami gonosz, ami szálnalmas az emberben; a karikatúrában — mint a kritikában mindig megvan a javító szándék. Tudjuk, hogy az összes modern társadalmi jelenségek Angliában mutatkoztak legelőbb. A karikatúra bölcsője Anglia.

A karikatúra első fénykora pedig Franciaországban virradt fel akkor, amikor a politikai és társadalmi hazugságok megőrölték a lelkeket és a felhalmozódott feszültség a gúnyrajz röhejében keresett megkönnyebbülést.

Lajos Fülöp uralma volt éppen e nagy hazugságok kora. Békét hirdetett és szabadságot, rendet és munkát. Cilinderben sétált Páris körútain a király, látszólag az atyai jóindulat megtestesülése. Valóságban pedig túrta és elnézte maga mellett a gazdasági kizsákmányolás, a lelketlen spekuláció üzemeit, a szabadságjogok elkobzását és a hatalmi visszaéléseket. Aki ígéreteire emlékeztette, az börtönbe került és sötét, jelentéktelen emberekkel vette magát körül. Nem volt gonosz ember, de kicsinyes és gyenge.

Lajos Fülöp uralma hamar véget ért volna, ha a kispolgárság nem ragaszkodik oly szívósan a békéhez, mely egyedül biztosíthatta a szorgalom révén a becsületes vagyonszerzést. A politikai kalandoktól féltek, barátulajdonképpen kiábrándulás csak később, III. Napoleon idejében következett be. Az 1848-i forradalom elsöpörte Lajos Fülöpöt, de ismeretes, hogy ezután a kirobbanás után is európa-szerte a reakció került hatalomra. A nagy császár utóda politikai balsikereit kalandokkal próbálta kiegyensúlyozni. Az 1871-i összeroppanás volt az, mely Franciaországot kigyógyította a „gloire” hajhászásából és politikáját egészségesebb mederbe terelte.

Lajos Fülöp és III. Napoleon korát kíséri végig
Daumier művészete.

*

Honoré Daumier 1810-ben született Marseillesben. Apja, a titokban verselgető üvegesmester, 1816-ban családotól Párisba költözött, kifejezetten irodalmi érvényesülése reményében. Már első próbálkozásával megbukott. Családja nyomorba jutott. Ez az otthon, a dicsőség után szomjúhozó, a dicsőséért mindent feláldozó tehetségtelen apával, a hiú remény ködével és a keserű nélkülözések valóságával, dióhéjban tartalmazta egész Franciaország tragédiáját.

Honoréból kifutó lett egy ügyvédnél, majd könyvesboltban tanonc. Közben rajzolni tanul, litografálni és apró munkákkal segít családját fentartani. Ezekből a munkákból eddig nem sikerült semminek sem nyomára akadni. Tehetséges lehetett, mert Boudin, a későbbi tengerfestő, a műtermébe fogadta és a Louvreba küldte gipszmásolatok után rajzolni. De eleven modell után is dolgozott Daumier; úgy megismerte az emberi csont és izom szerkezetét, a mozgás minden lehetőségét, hogy ezentúl szabadon tudott alkotni, modell nélkül, mozgó emberalakokat. Egészen új mozdulatmotivumokat teremtett — mint a barokk kezdetén Michelangelo — melyekből későbbi művésznemzedékek táplálkoztak.

1830-ból ismeretesek első kőrajzai: még félénk, elfogult karikatúrák. Egy évvel később a „Caricature” című politikai élclap munkatársa; egyik rajza

miatt, melyen Lajos Fülöpöt mindent elnyelő molochként ábrázolja, hat havi börtönbüntetésre ítélik. Pöre és fogsága körüli izgalmak megérlelték benne igazi művészi énjét. Kiszabadulása után a „Caricature“-ben és a „Charivari“ című napilapban működött, ontotta a szellemesnél szellemesebb, erőteljesnél erőteljesebb litográfiákat. Ez a munkássága szakadatlanul 1860-ig tart, amikor régi, mindjobban gyötrő s immár ellenállhatatlanná váló vágyának engedve festeni kezd. A zsurnalisztika nyűgét egész életén át kínzó teherként viselte, nagyméretű kompozíciókat vágyott alkotni, de minden szabadulási igyekezete megdőlt a csekély de biztos pénzkereset szükségyszerűségén. A forradalom évében, 1848-ban kezdődnek ily irányú állandó kísérletei, külső eredmények nélkül. 1860-ban felbontotta szerződését a „Charivari“-val. Három évig nyomorgott, hogy festhessen. Képei eladhatatlanoknak bizonyultak, olcsón vesztegetett akvarellekkal tartotta fenn magát és feleségét. 1863 végén újra belekényszerült az igába. Beállt napi rajzolónak a „Charivari“-hoz. Igazi romantikus sors: nagy méretű művészi emlékek alkotóvágyával a szívben, meddő kísérletek után elfáradtan beletörödni a szürke, nyugodt napi munka gályarabságába.

Öregkora sem hozta meg a várva várt általános elismertetést. Mint karikaturista rendkívüli volt népszerűsége. De nem fedezték fel művészetében azt, ami túlmegegy a napi aktualitáson, túl a gúnyon és túl a rutin kvalitásain: ami tartalomban örökértékű,

kifejezésben emlékszerűen hatalmas. Csak baráti köre méltányolta művészi nagyságát: a barbizoni művészek köre és Delacroix, a francia romantika legkiválóbb alakja. 1871 után megvakult. Barátja, Corot, kis házat ajándékozott neki Valmondoisban és nyugdíjat szerzett számára a harmadik köztársaság kormányánál. 1878-ban a barátok egy Daumier-kiállítást rendeztek. E kiállítás művészi sikere tetemes volt, közönségsikere azonban még a semminél is kevesebb: deficittel végződött. 1879 október másodikán húnymta le szemét Honoré Daumier. Halála után tíz évvel, mikor Arsène Alexandre nagyszabású Daumier-életrajza megjelent, terelődött először az általános érdeklődés művésze felé. További tíz évvel később kezdték benne a modern művészi akadémia egyik legjelentékenyebb őseit sejteni. Festményeiért mind mesésebb árakat fizettek és egy-egy ritkább litográfiája az ötszöröséért kelt el annak az árnak, amit egyetlen példányban készült akvarelljeiért életében kapott. Újabb tíz-tizenöt év multán a XIX. század művészetének egyik legnagyobb egyéniségét tisztelték benne.

Daumier oeuvreje a képzőművészet öt különböző területére terjedt ki. Körülbelül négyezer litografált lapja ismeretes, mely majdnem mind napilapokban és folyóiratokban jelent meg; gyűjtők részére rendszerint különlenyomat készült. Sok százra tehető Daumier fametszete átültetett rajza, nagyjából könyvillusztrációk, apró vignetták, iniciálék, címlapok. 1833-tól 1835-ig és 1848 után folyóiratokban jelentek meg rajzai

után készült fametszetek, jobban mondva favészetek.*
 Vízfestményei rendszerint a litográfiák vagy olajfestmények témáit dolgozták fel, de nem mindig tanulmányszerűen, sőt nem is mindig vázlatosan. Körülbelül kétszáz ismeretes olajfestményének legnagyobb része csak vázlat. Ezek rendkívüli jelentőségét csak újabban méltányolják. Ám Daumier nemcsak síkábrázoló volt, hanem szobrász is. Ránk maradt több mint harminc festett agyagszobra, melyet lázas gyorsasággal gyúrt az ihlet perceiben: örökbecsű karikaturisztikus remek. E szobrokat használta modellként rajzai számára. Szobrászok általában rajzzal vázolják fel szobraikat; Daumier szoborral vázlatozta rajzait.**

* Akkoriban már közkeletűvé vált a rajzot a fadúcba belevésni és nem a fadúcból kivágni. Ez az eljárás a fametszet jellegének gyökeres megváltozását eredményezte.

** Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, Daumier kőrajzainak kellő méltánylása érdekében röviden vázolnunk kell a kőrajz technikáját, melyet 1799-ben fedezett fel egy német színész. Egy simára csiszolt solnhofeni mészkőlapra zsíros krétával, esetleg zsíros festékbe mártott tollal vagy ecsettel rajzolja a művész a képet. A követ erre enyhén maró oldattal öntik le, bevizezik, majd a festékes hengert görgetik rajta végig. A zsíros festék csak ott tapad a nedves követ, ahol a zsíros rajzról a víz lepergett. A kőre nyomott papír magába szívja a festéket, tehát a papíron feketén jelenik meg az, amit a művész feketén rajzolt. Ennek az eljárásnak gazdaságilag az az előnye, hogy tetszésszerűen példányszám előállítását teszi lehetővé. Művészileg pedig a solnhofeni mészkő finoman szemcsés anyaga ugyanazt a hatást eredményezi, mint a jó papíron készült rajz. De a toll és az ecset hatását nem reprodukálja a mészkő oly hálásan, mint a krétáét. Volt idő, amikor Daumier tollal és ecsettel dolgozott. Legnagyobb sorozatait azonban krétával alkotta. És így a „Caricature”, valamint a „Charivari” lapjai — különösen a jobban sikerült nyomatok, — melyeket pár sousért vásárolhattak az utcasarkon, eredeti ragyogásában adták vissza a művész alkotását.

Daumier művészete megráz és lenyűgöz. Ő *tudta* az ember lelkét. Átélt az emberi indulatok, gonoszságok, erények, vágyak, félelmek és örömök teljét, mélyen belelátott a szívekbe és vesékbe, eltalálta a rejtett gondolatot, felérezte a titkolt szándékot, mágikus szemmel fúrta át az anyagot, hogy megmarkolhassa a szellemet, melyet amaz burkolt. Daumier lélektana nem volt művészi sejtés, hanem fölényes tudás. Ám bármily fölényes volt is e tudás, Daumier nem bírt fölényesen tekinteni a dolgokra, mert egész egyénisége beleáradt az élménybe, fel szívódott benne és szellemisége, lelkisége feloldódott az idegen szellemiségben és lelkiségben. És miután Daumier így *tudta* a belső dolgokat és ritka alkotóművészi képességgel kívülről ismerte meg a testet, a *belső* élmény szerint teremtetten meg a külső, *testi* megjelenést. Ha hőse — például az álnok fiskális — kaján volt és galád, úgy Daumier krétája alatt a kajánság, a galádság kiáradt a testbe, az arcba, a ruhába. És a retteget, a kétségbeesést, mely e kajánság és galádság nyomán kelt, megülte a környező emberalakokat, a környező bútorokat, a környező tereket. Daumier legjobb alkotásai nemcsak az akciót, hanem az akció hatását is ábrázolják.

Mennyit szenvedhetett, mennyit kínlódhatott, tépelődhetett ez az ember, amíg ennyire eljutott! Huszonégy éves volt, amikor már nemcsak látni, hanem meg láttatni is tudott. Látott alakokat, akik a szabadság, a jog, a testvériség, a munka jelszavával az igazság és

emberiesség után szomjazók minden becsületes vágyát kijátszották. Miniszterek, képviselők, bírák, ügyészek, ügyvédek ... és maga a király, a körtefejú hájas monstrum, amilyenek Daumier ábrázolta: buta, kicsinyes, aljas, lusta és kapzsi. És körötte az emberi fogyatékoságok démonai. Vigyorgó káröröm, mohó uralomvágy, feneketlen pénzéhség, elaggult tehetetlenség, zsírban fulladó nemtörődömség, gonoszság a gonoszért, bárgyú apátia, kínlódó, meddő önemésztődés, romboló düh, alattomos intrika — az emberi rosszaság, gyöngeség, félszegség borzasztó víziói.

Igy csak az tudott látni, akinek a lelkében ott lángolt az emberiesség utáni vágyakozás, aki szomjúhozott az igazság után, aki békére és szeretetre áhítozott. Daumier lelke szigorú volt, de jóságos. Nem ostromozott, nem mart az ártás kéjéért, hanem azért, hogy megrázza a lelkeket és megkondítsa a vészharangot. Érzik keze minden vonásán, hogy szíve jobban vonaglott az éles csapások alatt, mint azoké, akik ellen karját fölemelte.

Munkásságának legelső korszaka a litográfiáé. Háborgó indulatát, megtestesülésre kívánczó látományai tömegét nem is tudta volna jól másképen kiélni, mint a gyorsan készülő rajzban. A rögtöni visszhang, melyet az újságillusztráció keltett, nemcsak táplálta tetterejét, de le is hűtötte túláradó érzéstömkelegét. Ezek az első karikatúrák, melyeket a bőrtőnből való kiszabadulása után alkot, meg-rázóak. Az új királyság vezető alakjait tárja elénk

egy monumentális sorozatban. Volt valami szobor-szerű e kőrajzokban. Nem hiába születtek meg előbb szobor alakjában Daumier ujjai között. Ördögi gyorsasággal szakított barázdákat, gödröket, lyukakat a holt agyagból, majd ráncokba, tarajakba, gubacokba idomította és félelmetes eleveniséget lehelt belé.

A rajzok: fejek vagy alakok az üres térben. Csak az árnyék köti össze a teret az alakkal. A tömeg, a test feszültséggel telt egyensúlya mindenekfelett uralkodik. Az izmok, a csontok, a zsírdudorok és — nem utolsósorban — a ruhák ráncai, melyeket — ebben az időben még — precíz gondossággal mintáztott meg, lenyűgöző erővel tárják eléink az ábrázolt egyéniség belső-külső lényegét és az egyéniségben az egész fajtát is, annak minden sajátosságával.

Az igazi nagy műalkotásban rejlik valami, ami nem írható körül maradék nélkül, csak sejthető, ami a súlypontja, a magva az alkotásnak. Valami, ami soha szorgalommal, ügyességgel el nem tanulható, le nem másolható, amit a művészet nagymestere mint isteni adományt hoz magával és tovább nem adhat senkinek. Daumier isteni adománya az a démoni szellem, mely alkotásának a fokozott életintenzitás erőfokát kölcsönzi. Az indulatok sűrített túlfűtöttsége, mely magasfeszültségű áramként élteti alkotását, minden szónál nagyobb hatalommal nyugtözi le a szemlélőt.

Az új sajtótörvény 1835-ben a politikai agitációnak torkán fojtotta a szót. Daumiernak hosszú ideig le kellett mondania a politikai karikatúráról.

Talán ez nem is esett annyira nehezére. Démoni dűhe első vadságát kiadta, „lereagálta“ túlhevített indulatait. Démonisága új arculatot nyert: keserű gúnnal égetett és mart, ha ügyvédekre és bírákra támadt, hangos hahofával csúfolt és pécézett ki minden félszegséget, amikor polgártársait és a kispolgári szellem fonákságait vette célba.

Hogy Daumier lelki életében változás ment végbe, azt bizonyítja kőrajzainak megváltozott formája. Csak a másodrendű művész „halad a korral“ belső szükség hiján. Az igazi nagy művész csak akkor változtat kifejezésmódján, akárcsak egy lehelletnyit is, ha ezt a változtatást a belső élmény változása követeli meg.

Az 1830-as években jelentős mozgalom ment végbe a francia művészet terén. Kialakulóban volt az „intim táj“ festészete, melynek iskolája később a fontainebleau-i erdő közepén, Barbizon faluban telepedett meg. Daumier az új tájfestés fiatal úttörőivel jóbarátságban élt. Rousseau, Corot, Daubigny és az ő gyűlekezetük, később Millet is, nagyrabecsülték Daumier képességeit. Ma már az a nézet is elhangzott, hogy Millet művészete javát éppen Daumiernek köszönheti. De bármint lett legyen is, annyi biztos, hogy Daumier az általános új művészi célok érdekében — függetlenül művészete egyéni démoniságától — cselekedett annyit, mint híres barátai közül bármelyik. *) Daumier litográfiái a harmincas

*) Tanulságos volna Daumier művészetét egyszer a plein-air kialakulása szempontjából szemügyre venni.

évek vége felé mind több fényt színek magukba. Az alakok kezelése még viszonylag szoborszerűen domború, de a fény és árny játéka beleszövődik a formamintázás munkájába. És még valami: Daumier litográfiája *színessé* válik, átvitt értelemben színessé. A szélesbedő krétavonásokkal végtelen sorát hozza ki az árnyalatoknak: a lehelletszerű szürkétől a közép- és sötétszürkén át a legmélyebb, legbársonyosabb feketéig, a ragyogó fehéret pedig a papír alapszíne szolgáltatja. Kliséreprodukció az eredeti nyomatok csodálatos szépségeit csak halványan szemlélteti. De a vonás fölényes biztonságát, a kézírás csalhatatlan vágását reprodukción is jól lehet követni. Kellett, hogy Daumier lelke kissé meg-
enyhült legyen, ha ily előkelő széppérvéssel tudta magát az árnyalatok művészetének szentelni. És éppen ez az árnyalat-kultusz, ez a „levegős“ rajz teszi őt jelentőssé a barbizoni mozgalom szempontjából.

Témáiban az akkori társadalmi élet csodabogarait tűzte gombostűre. A sors úgy akarta, hogy az akkori furcsaságok némelyike a közelmúltban ismét aktualitást nyerjen. Itt van például „Robert Macaire“ alakja: a részvénytársaságokat alapító, tőzsdepapirokkal furfangoskodó, „levegőben“ spekuláló, szegény kisembereket léprecsaló és végül is a dús haszonnal kereketoldó szélhámos alakja, akit kőrajzok és fametszetek egész sorozata ábrázol.

Jóval ártatlanabb a „Házastársi erkölcsök“ sorozata, melyet később a „Jó polgárok“ és sok más

használó sorozat követett. Daumier a kicsinyes, pénzsóvár, szűklátókörű kispolgár legbelsejét forgatta ki ezekben a rajzokban, de amely kérlelhetetlen volt a fonákságok meglátásában, oly elnéző szeretettel simogatta meg ezeket az alapjában oly derék embereket. Az évek folyamán minden párizsi „típus“ felvonult a „Charivari“ lapjain: a házsártos házmesterné, a tirannikus háziúr, a koplaló bohém, a fontoskodó kocavadász, a nagyképzű kuruzsló és — az ügyvéd. De az ügyvédekkel és az igazságszolgáltatás fogyatékoságaival szemben kérlelhetetlen volt. A nyomorult kisember feje fölött összejátszó fiskálisok, vádjuk, védelmük szemfényvesztő hazugságai, megvesztegethetőségük és pártoskodásuk fondorlatai néhol vérfagyasztó elelenséggel tolnak elének.

A harmincas évek legvége óta Daumier a litográfián kívül sok fametszetmintát is rajzolt. Akkoriban már nem maga az alkotó művész dolgozta meg a fadúcot, hanem külön mesteremberek. Szerencsére ebben az időben — egészen az ötvenes évekig — a fametszet mesteremberei egyúttal mesterségük művészei is voltak. A „Charivari“-t és számos könyvet látott el Daumier vignettákkal és apróbb-nagyobb illusztrációkkal. Ismét egy olyan területe a művészi munkának, mely Daumier alkotói nagyságát szemlélteti.

Szemre a bodor vonalkák és ritmikus foltok e játéka pikáns, könnyű és szórakoztató. De ha elmélyedünk az aforisztikus rövideg és szellemes-

séggel odavetett rajzocskába, nem egyszer megüti homlokunkat a mélyről előtörő nagy érzések szele. Az emberi lélek óriási problémáit veti fel általuk Daumier, a tudásból fakadó könnyűséggel, de nem játékos kedvvel. Később, különösen a hatvanas években, az illusztrált lapok túlnyomó része nem litográfia-és fametszet-, hanem favészet*)-illusztrációkat közölt. De abban az igyekezetben, hogy lehetőleg „képszerű“ hatásokat érjenek el, megfosztották a fametszetet eredeti jellegétől. Csak Daumier nagyságának köszönhetjük, hogy ezek az illusztrációk a művészietlen technika ellenére művésziellen hatnak.

*

Daumier tudta, hogy tehetsége monumentális feladatokra képesíti. Talán ha megelégszik a festői fény- és színhatások tanulmányozásával, ha olajképeiben nem kíván egyebet megvalósítani, mint amit például egy-egy finoman odavetett akvarellje mutat, akkor megeshetett volna, hogy a napi munka nyűge alól felszabadulva, elismert, ünnepezt, jól fizetett festője lesz a lassan-lassan győzedelmeskedő új iskolának. De Daumier nem tudott feloldódni a röpke szépségek imádatában. A nap-sugár játékanak, a hamvas ködben csillogó színek szivárványának, a csendes alkonyi órák merengő hangulatának ő is tudott örülni. De az intim élmények apró ünnepei nem elégtették ki. Ismerte a hősi szenvedést, kéjelgett a forró indulatok kínjá-

*) Lásd a 13. oldalon a jegyzetet.

ban és megvolt benne az akarat, hogy legyőzze temperamentumát és hogy úrrá legyen lírai hangulatai felett, hogy szilárd talajon *építsen*. Daumier olyan festészetet képzelt megvalósíthatni, mely hangulatkép is, lelki élmények ábrázolása is, de egyúttal *kompozíció* is. Még pedig szilárd, körülhatárolt elemekből egyesített *szerkezet*.

A negyvenes évek folyamán a kőrajz területén mindnagyobb figyelmet fordított a *luminizmusra*, a fényhatások visszaadására, valamint a tárgyak színeinek, a színek fényértékének tanulmányozására. A fehér papírrészek villogását, az árnyak és kontúrok mély feketeségét mindjobban enyhítette. És míg azelőtt a rajz a karikaturisztikus kifejezés elgondolásából született meg és minden vonás meg volt a karikatúra expresszióját szolgálta, úgy most úgy tűnik gyakran, hogy a litográfia a festői tanulmány jegyében keletkezett és a humoros pointet csak utólag adta hozzá a művész. Amikor kitört a 48-as forradalom, érdeklődésének túlsúlya a festészet felé tolódott és a grafika háttérbe szorult. A „Köztársaság“-ot allegorizáló kompozíciójával díjat remélt nyerni. Más kompozíciók is keletkeztek ebben az időben és a következő évtizedben. Kompozícióinak mindig volt valamelyes témája. De a téma nem érvényesült irodalmilag, hanem csak érzésértéke által. Azaz: ha például a „Molnár, a fia és a számár“ meséjét választotta témául, az ábrázolás maga annyira telítve van érzéstartalommal, hogy maradéktalanul kielégíti azt is, akinek

a kép címéről vagy a meséről fogalma sincs. A kép nem kíván magyarázatot, a szemem keresztül közvetlenül a lélekhez szól.

Milyen gyökerekből táplálkozott Daumier művésze? Hatott rá elsősorban két régi mester és egy kortársa, anélkül hogy egyéni világérzése által szabott útjáról eltérítették volna. *Rembrandt*-tanulmányról tanuskodik nemcsak sok rajza és fametsze, hanem festményei egy részén a homállyal játszó titokzatos fénycsóvák misztikuma, valamint a kifejező mozzdulatok kifürkészhetetlen bensőséges megtartóztatottsága. *Rubens* művészetében a súlyos lendület, a dinamika túlfűtöttsége talált termő talajra Daumier egyéniségében. *Dela-croix*-val rokon vonásai: a sajátosságosan francia romantikus pátosz, a mozzdulatnyelv eleganciája, azután pedig egyes képeken a mozgás elhalkulása és a fény-árnyharc elhangzása a háttér egyenletes gomolyában. Ami az új festői intím táj mestereit illeti, úgy azok talán, mint említettük, többet köszönhetek Daumier rajzának, mint Daumier az ő festészetüknek.

Az ötvenes években Daumier érdeklődése nyilvánvalóan a festészet felé fordult teljes súllyal. A forradalom és az azt követő évek bőven kínálnak a politikai szatíra lehetőségeivel. Meglepő, mily kevésbé élt e lehetőséggel Daumier. Megalkotja híres „Ratapoil“-szobrát, a napoleoni feslett eleganciájú, korgó gyomrú szélhámoskodás e pompás szimbolumát, önti a politikai karikatúrákat, de ezek-

nek az éle eltompult, szatirikus ereje ellanyhult. Amikor a cenzúra újra elfojtja a sajtószabadságot, Daumier, úgy hisszük, könnyű szívvel mondott le az aktuális csipkelődésről. Orosz témájú gúnyrajzai közül nem egyben ugyan lenyűgöző víziókat vetít ki magából, de ezek démonisága mintha személyes érdeklődéstől mentes, öncélú volna. Ami pedig litográfiái és festményei viszonyát illeti, úgy a litográfia mindinkább a gyors *jegyzet*, a szem érzékenységét és a kéz ügyességét gyakorló vázlattanulmánnyá lesz, míg *komponálni* elsősorban festményeiben komponál. De festményei és akvarelljei között is akadnak tanulmányszerű „jegyzetek” és ezek azok, melyek a festői feloldás, a pillanatnyi mozgás megfigyelése terén a legmeszebbre merészkednek.

Daumier festményeit nehéz datálni, mert sohasem jelezte az évszámot. Monografusai eddig nem is igen foglalkoztak a festmények datálásával. Mégis egyes meghatározható évszámú festményből kiindulva és a litográfiák stílfejlődését követve, fogalmat alkothatunk magunknak Daumier fejlődéséről a festészet terén.

Kezdetben egész erejét a körrajzra vetette és ott monumentális hatást ért el, festészete ezzel szemben intím, vázlatosabb, technikában bizonytalanabb. De már itt-ott ekkor is épít, szerkeszt, hogy később hatalmas sziluettekben csoportosítsa és tornyosítsa a tömegeket. A művészi hatás egyik tényezője az összefogott volumen hol lomha, hol lendülő, de

legtöbbször elképesztően groteszk görbülése, hajlása. A másik hatástényező a fény és az árny kezelése, mely az alakokba és a térbe a legfurcsább, titokzatosan-félelmetes torzításokat vágja bele.

A kísérteties vázzá szövődő ecsetvonások jegyzetszerű képei jellemzik festészetét az ötvenes években. Később ezek a vázlatos munkák mind több könnyűséget nyernek, mindjobban gazdagodnak árnyalatban. De a tárgyak mégsem olvadnak bele a környező térbe és nem merülnek el az atmoszféra burkába, mert Daumier jellegzetes kezevonásával mindig formálva belerajzol a képbe. Ám a perfekció mennél nagyobb fokáig dolgozza ki festményeit, annál erősebben domborítja ki a szerkezetet, annál jobban úrrá lesz az elomló festői-ségen az építő akarat. Csak az évekig tartó nyugodalmas gyakorlat hiányzott Daumiernak ahhoz, hogy kiforrott és takarékos festészeti munkarendet és technikát alkothasson magának. Így nemcsak festészeti munkássága mint összefüggő egész töredékes némileg, hanem egyes képei is nagyobbra egy kevésbé torzószerűek.

A téma megválasztása — mondtuk — sohse közönyös Daumier festészetében. De a hangsúly nem a „librettó“-n nyugszik, hanem a drámai élmény lelkeségén. A „Don Quichote“-téma rendkívül izgatta fantáziáját. De mit látott ő e témában és mit az akadémikus genre bugris festői! Emezek hegyes ecsetükkel fetszetősen pepecselt, cicomásan öltözött figurákat állítottak össze, amelyek a rossz

színész túlzott taglejtésével és mimikájával tukmálják a nézőre sovány és sekély mondanivalójukat. Daumier Don Quichote-ja az emberi félszeg nagyratörés, tehetetlen alkotnivágyás borzalmasan tragikómikus figurája. Furcsa, szagगतott árnykép, szörnyen kidudorodó vállal és könyökkel, korcs fejjel és véznán elnyúlt lábbal. Paripája sülyedthasú, szélescsontú, vázzá vánnyadt gebe, nevetéséges monstrum, de mégis tartása van; kísérője Sancho Panza, egy lomha zsák az egész ember a maga tömzsi szamarán, csupa jóindulat és a józanság, az épeszűség meg a butaság valami megható keveréke. És mindez nincs agyonrészletezve, megmagyarázva és kifejtve, hanem boszorkányos árnyakban fejlik ki előttünk és a fénnel, homállyal tagolt tér nagyszerűen visszhangozza a figurák megragadó groteszkségét.

Egy más témakör, mely később foglalkoztatta Daumiert: a színház. Aki oly megrázó erővel érezte a lángoló vágyak és a sivár valóság furcsa-keserű ellentétét, annak érzékkel kellett bírnia a színház iránt is, ahol valósággá válik a képzelet és mégis csak képzelt marad a valóság. Érdekelte őt a publikum és érdekelte a színész. De nem is annyira a hivatásának élő művész, mint inkább a cseptűrágó, a vándorkomédiás, a kardnyelő és a díjbirkózó, akinek sorsa a megtestesült ellentmondás. A közönséget pedig nemcsak a páholyban kereste, ahol művelt emberek hideg szakértelemmel szemlélik a színpadi játékot, hanem a karza-

ton, ahol az indulatok az állati dühig, a meggyőződés a fanatizmusig, a gyönyörködés az ekstázisig fokozódik. És Daumier keze alatt az ábrázolt téma valami emberfeletti nagyságot nyer. Torzításai, erősítései, halmozásai a valóságnak nem felelnek ugyan meg, de megfelelnek annak a felsőbb igazságnak, mely a részjelenségeket nagy élménycategóriákká sűríti.

Többször festett Daumier mosónőket: fiatal asszonyokat, karjukon a súlyos ruháskosárral, kezükön gyermekkel, a Szajna partján, kőkerítések és házfalak mentén. Millet az, aki közfelfogás szerint mint első hősiesítette a munkást, aki nagystílű emléket emel a rögzített katonáinak. És mégis, a heroikus munkásképet már Millet előtt valósította meg Daumier, még pedig bátrabban, határozottabban emelve ki a monumentalitást, kevesebb tárgyi hangsúllyal, de annál több művészi szemléletességgel. Arra a nagyszerű, keményen mintázott vízfordóalakra gondolunk, mely a harmincas évek közepén keletkezett és mely világos kiindulópont a valamivel enyhébb mintázású mosónőképei számára.

Bibliai tárgyú képet keveset festett Daumier; Rembrandt szelleméhez ezekben áll a legközelebb. Rembrandt megalkotta számunkra a modern Krisztus-ideált: a szenvedő, alázatos, hatalmas Jóság megtestesülését. Daumier fantáziája új megoldásokat talált a rembrandti Krisztus-ábrázolásban.

*

A művészi létért folytatott küzdelemben ellankadt Daumier. A démon, mely alkotását hevítette, lassan-lassan kifáradt. Rajztechnikája még mindig fejlődött. Mind kevesebb és kevesebb eszközzel dolgozott, végül már csak néhány határozott, széles, gyors vonással. Szellemes, mesterien finom, egészen impresszionisztikusan könnyű akvarelljei és rajzai mellett keletkezett néhány pompás litográfiája; minden egyszerűségük mellett felejthetetlenül nagyok. A 70—71-es háborút és az azt megelőző eseményeket szimbolizálják e munkák. 1871 újév napjára megrajzolta Franciaország alakját, egy gyászfátyolba öltözött asszonyt, amint a holttestekkel elárasztott végtelen síkságban áll. Alig pár vonás az egész rajz és egyenletes szürke tónus borítja. Az asszonyból nem látunk semmit, csak egy tömbszerű sziluettet, a holttesteket kevés kontúr jelzi csupán. De a hatás, melyet e rajz kivált, megrázó.

Daumiernek megadatott, hogy a szenvedések kelyhét fenékgig ürítse. Élete hét utolsó évét kellett testi vakságban eltöltenie.

*

A kor, melyben Daumier élt, nem volt egységes szellemű. 1830 óta a művészet terén a kor *egyik* áramlata a festői feloldottság felé vezetett. A formák, melyeket a művész ábrázol, belesímulnak a levegőburokba, mely a dolgok között és körülük, a színek egybeolvadnak a mindent összekötő tónussal a kép olyan, mintha a végtelen-

ből volna szinte kivágva. A festőiség az impresz-
zionizmusba torkollott.

Daumier ugyan haladt ezzel az áramlattal, de
művészetének ez az út csak egyik, nem is a leg-
jelentősebb lehetősége volt. A romantikát, mely a
kirobbanó és elhaló erők és élmények művészete,
szintén magával vitte, majdnem élete végéig. De
— mondtuk — volt Daumier korának még egy
rejtett áramlata, melynek *hosszú időn át egyedül*
ő adott testet. A formák teljes feloldódása, az élmé-
nyek passzív kiélése mellett ott élt a vágy, hogy
új, hatalmas élmények fűtötte, szilárd pillérek-
épülő művészet keletkezzék, olyan művészet, mely
szerkeszt, konstruál, épít, mely nem fél elrugasz-
kodni a valóságtól annak érdekében, hogy alkotása
mennél mélyebb, mennél megrázóbb hatást gyako-
roljon. Daumier nemcsak korával haladt, de kora
egyik főáramlata ellen is. Ezért értjük meg igazi
nagyságát csak most, amikor az ő sajátos vív-
mányain alapuló stílusát nagyobb és kisebb jelen-
tőségű művészek tették magukévá és aknázták ki
az új törekvések szellemében.

Család a barrikádon (Olajfestmény)

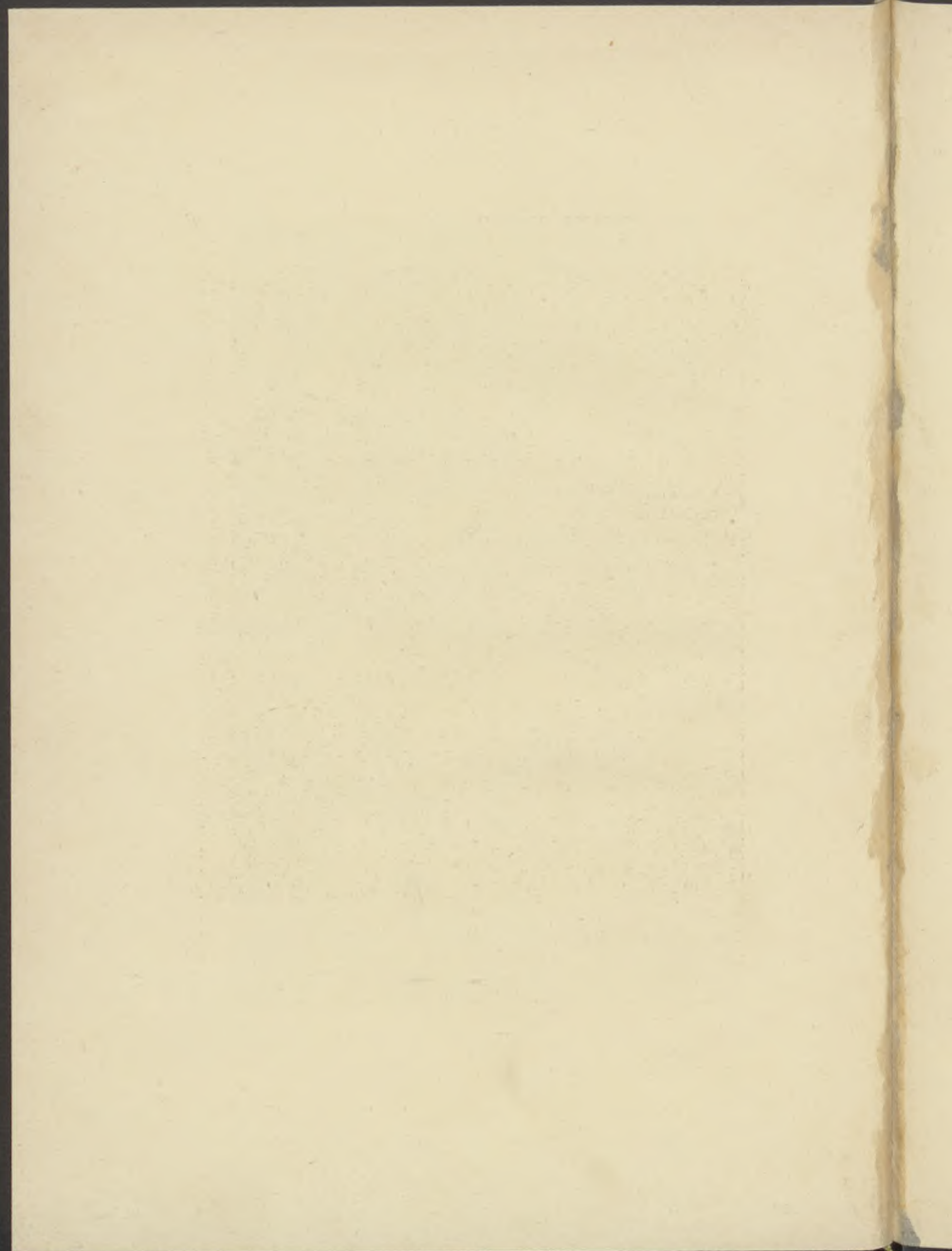
1848

Don Quichote (Olafestmény)

1850 után

A dráma (Olajfestmény)

1863 körül

Ratapoll (Bronz)

1850 körül

Royer-Collard képviselő (Kőrajz)

1832

2 hrs

Lajos Fülöp: „Ez itt már szabadlábra helyezhető; nem veszedelmes“ (Kőrajz)

1854

A transnonain-utcai vérfürdő (Kőraiz)

„Vége az előadásnak!” (Lajos Fülöp mint pojáca, Kóráiz)

Holdvilág (Kőrajz)

1840

Hajnali három órákor. Várnak a vadászat örömei (Kőrajz)

1847

Szilret (Kőrajz)

Örökös és ügyvédje (Fametszet)

1836

